

Hva kan barnehagen bidra med til barn som har opplevd samlivsbrudd?

Av **Ingunn Størksen**, dr. psycol, førsteamanuensis ved Senter for atferdsforskning, Universitetet i Stavanger

Innledning

Vi har en høy forekomst av samlivsbrudd i Norge i dag, og vi vet at barn i alle aldre rammes. Denne artikkelen har et særlig fokus på de yngste barna, og på hva barnehagen kan bidra med for barn som opplever samlivsbrudd. Artikkelen vil ha to hovedfokus: (1) psykososial tilpasning blant barn som har opplevd samlivsbrudd, og (2) mulige tiltak og handlingsalternativer for barnehageansatte i deres møte med disse barna. Som en bakgrunn vil jeg nå først presentere statistikk på forekomst av samlivsbrudd i Norge.

I 2004 opplevde i alt 11.600 norske barn under 18 at foreldrene ble skilt (SSB, 2005). En rapport av Jensen og Clausen (1997) viser at andelen samboerforeldre har økt veldig de siste 20 årene, og at disse foreldrene er i økt risiko for samlivsbrudd. Videre vet vi at den årlige statistikken over separasjoner alltid er litt høyere enn statistikken for skilsmisser, fordi noen individer som tar ut separasjon senere velger å flytte sammen igjen. Det reelle antallet barn som opplever at deres foreldre faktisk flytter fra hverandre hvert år er derfor langt høyere enn det man ser i den ordinære skilsmissestatistikken. Man anslår dette tallet til å ligge mellom 25–30.000 barn per år (Byberg, Foss, & Noack, 2001). Videre viser rapporten fra Jensen og Clausen (1997) at andelen barn i alderen 0–4 år som opplever foreldres samlivsbrudd har betydelig økt de siste 20 årene. Nye beregninger fra SSB (2005) anslår at om lag 24 % av ekteskap som inngås i dag vil ende i skilsmisse innen 10 år etter inngåelse av ekteskapet. For mange par vil altså samlivsbruddet falle sammen med den tiden barna er i barnehage.

Psykososial tilpasning blant barn som har opplevd samlivsbrudd

GENERELLE FUNN I INTERNASJONALE STUDIER

Forskning viser at barn som har opplevd samlivsbrudd (som gruppe) har litt flere psykososiale problemer enn andre barn. Dette er blant annet oppsummert i Amato og Keith's

Sammendrag

Hvert år opplever mange norske barn samlivsbrudd. Internasjonale og norske studier viser at barn som har opplevd samlivsbrudd er i større risiko for ulike psykososiale problemer enn andre barn. Tidligere norske studier og tiltak omkring barn og samlivsbrudd har i hovedsak vært rettet mot barn og ungdom i skolen. På bakgrunn av forskning fra andre land vil jeg i denne artikkelen presentere mulige konsekvenser blant yngre barn som har opplevd samlivsbrudd. Videre vil jeg gå igjennom noen mulige handlingsalternativer for barnehageansatte i deres møte med disse barna.

Summary

High Norwegian divorce rates indicate that a large number of children experience parental divorce every year. International and Norwegian studies show an increased risk of socio-emotional problems among children and adolescents that have experienced parental divorce. Previous Norwegian studies and interventions within this field have primarily focused on children and adolescents in school. On the basis of research from other countries, socio-emotional consequences of parental divorce among the youngest children will be presented. Furthermore, possible interventions for children in day-care centres that experience parental divorce will be proposed.

Nøkkelord

Barnehage
Samlivsbrudd
Omsorg
Relasjoner
Historiefortelling

metastudie fra 1991 og Amato's metastudie fra 2001 (Amato, 2001; Amato & Keith, 1991). Disse to studiene har blitt kjerne-studier innen dette feltet fordi forskerne her har sammenfattet funn fra hele 159 tidligere studier. Studier som sammenligner barn av skilte foreldre som bor med skilte ale-neforeldre, og barn som bor med to biologiske foreldre er inkludert som grunnlag for metastudiene. De områdene som har blitt oppsummert i disse metastudiene omfatter akademiske problemer, atferdsproblemer, psykologisk tilpasning, selvfølelse, sosial tilpasning, og forhold til mor og far. Et av områdene hvor man fant størst forskjell mellom barn som har opplevd samlivsbrudd og andre barn er området som vedrører atferdsproblemer. Man finner altså mer antisosial atferd, mer utagering og mer konflikt blant barn som har opplevd samlivsbrudd, enn blant andre barn. Også i forhold til de andre områdene som inkluderes er det forskjeller mellom barn som har opplevd samlivsbrudd og andre barn – i den første gruppens disfavør (Amato, 2001; Amato & Keith, 1991). Det er viktig å merke seg at forskjellene mellom de to gruppene ikke er veldig store. Dette betyr sannsynligvis at noen barn profiterer på foreldrenes samlivsbrudd, at noen barn ikke viser særlig store reaksjoner til bruddet, men at en undergruppe av barna altså viser ulike typer psykososiale problemer relatert til bruddet – også på sikt (Amato, 2001).

Foreldres samlivsbrudd ser ut til å kunne representere en risikofaktor for psykososiale problemer gjennom hele livs-løpet. Det finnes forskning som viser at samlivsbrudd kan gi negative konsekvenser uavhengig av hvor gammelt barnet er når samlivsbruddet inntreffer. Videre vet vi at foreldres sam-livsbrudd i barneårene kan ha vedvarende negative konse-kvenser for barnet både i ungdomsårene og til og med i vok-senlivet (Størksen, 2005). Allikevel er det viktig å understreke at selv om disse barna er i økt risiko for psykososiale vansker, så klarer de fleste seg bra. Det er en mindre andel av dem som har opplevd samlivsbrudd som sliter med vedvarende pro-blemer som kan skyldes eller være relatert til samlivsbruddet. Hvem som kommer til å slite med ulike plager over tid, og hvem som vil komme til å klare seg bra beror sannsynligvis på hvor mange stressende faktorer samlivsbruddet setter i gang for barnet (for eksempel flytting eller brå overgang til ny steforeldre), og hvor mange kompenserende positive fak-torer som finns i barnets omgivelser (for eksempel et stort familienettverk som støtter barnet eller tiltak i barnehage og skole) (Amato, 2000). Videre vet vi at høy grad av konflikt i hjemmet i forbindelse med bruddet er veldig stressende for barn (Amato & Keith, 1991). Det er også noen barn som opp-

lever flere brudd og flere risikofaktorer knyttet til foreldre og steforeldre i løpet av sin oppvekst, og dette vet vi er særlig uheldig for barna (Dunn, Davies, O'Connor, & Sturgess, 2000). Til slutt er det viktig å understreke at et samlivsbrudd kan representere en lettelse for enkelte barn som kanskje har levd med konflikt og uro i hjemmet i lang tid (Amato & Loomis, 1995; Booth & Amato, 2001).

TIDLIGERE NORSKE STUDIER

Tidligere norske studier på barn og samlivsbrudd har i hovedsak fokusert på eldre barn og ungdom. Dette skyldes blant annet at det er lettere å samle inn data blant eldre barn enn blant yngre barn. Moxnes og hennes kollegaer studerte barn og ungdom (i alderen 9 – 18 år) av skilte foreldre. Resultatene viste at 37 % av barna hadde opplevd en eller flere negative forandringer, og at 69 % hadde opplevd en eller flere positive forandringer som følge av skilsmissen – dette ifølge foreldrene. Totalt sett ble det altså rapportert flere positive forandringer, enn negative forandringer som følge av skilsmissen (Moxnes, 2001). Moxnes' studie inkluderte ikke kontrollgruppe. Det kan også sees på som en svakhet at denne studien baserer seg på rapporter fra foreldrene, som naturligvis er subjektive informanter, noe som også har blitt påpekt av andre (Vandvik, 2002).

Breidablikk og Melands studie fra 1999 inkluderte 828 ungdommer fra videregående skole. En femtedel av ungdommene hadde opplevd familieoppløsning. Disse ungdommene hadde mer muskel og skjelettplager, mer depressive plager, de røykte mer, hadde lavere trivsel på skolen, og de viste lavere prestasjoner på skolen (Breidablikk & Meland, 1999). Min egen doktorgrad fra 2005 omhandler ungdom i alderen 13 – 19 år. Ungdommene med skilte foreldre rapporterte mer symptomer på angst og depresjon, flere problemer på skolen, lavere velvære og et lavere selvbilde enn andre ungdom (Størksen, 2005). En studie av Breivik og Olweus' inkluderte barn og ungdom i alderen 12–15 år. Også i dette utvalget ble det funnet flere psykososiale plager og problemer blant dem som hadde opplevd samlivsbrudd sammenlignet med andre (Kyrre Breivik & Olweus, 2005). Denne korte oversikten demonstrerer at vi fortsatt mangler norske studier av psykososiale konsekvenser av samlivsbrudd blant barn i barnehage alder og tidlig skolealder.

INTERNASJONALE STUDIER MED FOKUS PÅ DE YNGSTE

Når det gjelder mulige psykososiale konsekvenser av foreldres samlivsbrudd for de yngste barna, må vi altså vende

oss til internasjonale studier. Noen av disse studiene fokuserer særlig på barnas *tilknytning*. Tilknytningsbegrepet stammer opprinnelig fra Bowlby (1969). Når nære omsorgspersoner er sensitive ovenfor barnets behov de første leveår, dannes det en sterk relasjon mellom de to – det man kaller trygg tilknytning. Barn med trygg tilknytning stoler på at omsorgspersonen stiller opp med hjelp og trøst når barnet har behov for dette. Man antar at slike tidlige tilknytningsmønstre eller tidlige relasjoner danner grunnlaget for barnets forventninger med hensyn til andre relasjoner – altså hvorvidt barnet evner å knytte seg til andre personer på en trygg måte.

Flere studier har funnet at *foreldres samlivsbrudd* kan utgjøre en risiko for barnets tilknytning (Aronson & Huston, 2004; Nair & Murray, 2005). Dette kan skyldes at omsorgspersoner ikke makter å fungere på samme måte som tidligere ovenfor barnet i forbindelse med et samlivsbrudd. En studie fant at forskjellen i tilknytning mellom barn som hadde opplevd samlivsbrudd og andre barn delvis kunne forklares med ulike forelderstil i de to gruppene (Nair and Murray, 2005). Det så ut til at de mødrene som var i stabile forhold klarte å praktisere en mer positiv (autoritativ) forelderstil enn mødrene som hadde opplevd samlivsbrudd, og at dette forklarte noe av forskjellen i tilknytning i de to gruppene. Dermed blir det viktig at andre omsorgspersoner rundt barnet – for eksempel ansatte i barnehagen – viser varme og emosjonell tilgjengelighet ovenfor barnet som opplever samlivsbrudd. Pianta (1999) hevder at relasjoner til voksne i barnehage og skole kan virke kompensierende når barn opplever vanskelige relasjoner i hjemmet.

En ny langtidsstudie fra England fulgte barna fra de var 4–7 år (Cheng, Dunn, O'Connor, & Golding, 2006). Denne studien fokuserte på *atferdsproblemer og emosjonelle problemer* blant barna. Forskerne ville finne ut om barna som skulle komme til å oppleve samlivsbrudd i denne perioden allerede hadde flere problemer på første måletidspunkt (da de var fire). Dette fant de ikke. Allikevel fant de at samlivsbrudd i løpet av perioden var relatert til en økning i emosjonelle vansker og atferdsproblemer. Denne studien tyder på at gruppeforskjeller mellom de som hadde opplevd samlivsbrudd og de andre barna når de var 7 år ikke kunne skyldes vansker i familien før bruddet, men at selve samlivsbruddet kunne medføre ulike reaksjoner hos barna. Derfor er det viktig at omsorgspersoner rundt barnet, som foreldre, familie og ansatte i barnehagen, er oppmerksomme på ulike reaksjoner og endret atferd hos barnet i forbindelse med

samlivsbrudd, og at de forsøker å legge til rette for at barnet kan få uttrykke vanskelige følelser og tanker på forskjellige måter.

Mulige tiltak og handlingsalternativer for barnehageansatte i deres møte med barna

BARNEHAGENS BETYDNING FOR BARN

Barnehagen er en sentral arena for en stor andel norske barn under skolepliktig alder. Tall fra Statistisk sentralbyrå (2006) viser at til sammen 76,2 % av alle barn mellom 1 og 5 år hadde tilbud om barnehageplass i 2005. Vi ser også et stadig økende fokus på det kvalitative innholdet i barnehagen, og på at barnehagen skal være et sted hvor barn er i en kontinuerlig utvikling, både i forhold til ferdigheter og sosiale evner. I Stortingsmelding 16 (2006–2007) står det at barnehagen skal danne grunnlaget for livslang læring, og at den tidlige sosiale utviklingen er et av de første trinnene mot dette målet. I barnehageloven § 1 kan man lese at «Barnehagen skal bistå hjemmene i deres omsorgs- og oppdrageroppgaver, og på den måten skape et godt grunnlag for barnas utvikling, livslange læring og aktive deltakelse i et demokratisk samfunn» (Kunnskapsdepartement, 2006). Den nye rammeplanen for barnehager vektlegger at omsorg, lek og læring skal gå hånd i hånd, og at dette skal bidra til at barn utvikler kunnskap om seg selv og sine omgivelser. Omsorgen som ytes skal tilpasses det enkelte barns behov, og skal blant annet bidra til å fremme barnets *helse* (Kunnskapsdepartementet, 2006). Dermed kan vi si at det inngår i barnehagens mandat at de skal bidra med individuelt tilrettelagt omsorg til barna.

«MORE OF THE SAME»

Det inngår ikke i barnehagens oppgaver å drive terapi med små barn. Allikevel finnes det en rekke enkle tiltak som kan være med på å lette hverdagen for små barn som er midt i en vanskelig familiesituasjon. Min anbefaling i møte med barnehager som ønsker å tilrettelegge for barn etter samlivsbrudd er: «More of the same!» Jeg anbefaler dem altså å gjøre mer av det de vanligvis gjør. Min opplevelse er at mange ansatte i barnehagen faktisk er ganske flinke på forskjellige tiltak som kan hjelpe sårbare barn. I tiden rundt et samlivsbrudd vil det være viktig at de voksne i barnehagen setter av ekstra tid for omsorg og nærhet. Mitt inntrykk er at veldig mange ansatte i barnehagen er utrolig flinke på dette med omsorg og relasjoner. Videre er historiefortelling en viktig del av barnehagens hverdag. Både metaforiske og virkelige historier fra bøker og/eller egen erfaring kan ha en veldig

virkningsfull effekt på små barn. På ulike måter kan historier bidra til å oppklare misforståelser, bearbeide følelser, og peke på muligheter for et fortsatt godt familieliv. Det finnes også noen barnehager som har erfaring med samtalegrupper for barn som har opplevd samlivsbrudd. Jeg vil nå gå litt nærmere inn på de tre områdene som vedrører relasjoner, historier og samtalegrupper, men først vil jeg gå litt inn på hvilke konkrete typer atferd som kan være en indikasjon på at barna sliter.

HVA SKAL MAN SE ETTER?

Som demonstrert i studien fra Cheng mfl. (2006) kan vi forvente oss at små barn som opplever samlivsbrudd reagerer både med *atferdsproblemer* og *emosjonelle problemer*. Dette betyr at vi kan se større forekomst av aggresjon og utagering hos disse barna. Dette kan være et uttrykk for frustrasjon og sinne etter foreldrenes brudd. Dersom de voksne i barnehagen kan klare å se barnas atferd i sammenheng med en vanskelig hjemmesituasjon, kan det kanskje være enklere å møte barna på en forståelsesfull måte. Det å kun møte disse barna med strenge grenser kan oppleves som hardt og urettferdig, ettersom barna kanskje ikke selv forstår egne følelser, tanker og atferd. Dette betyr ikke at barnehagen bare skal tolerere aggressiv og usosial atferd, men at det kanskje kan lønne seg å sette av litt alenetid med barnet til aktiviteter barnet liker. På denne måten kommer barnet vekk fra den aktuelle situasjonen, og det gir også mulighet for den voksne å lytte til det barnet kan ha behov for å formidle. Pianta (1999) anbefaler «banking time» eller alenetid for å styrke relasjonen mellom voksne og barn i barnehage og skole, og som en metode for å nå frem til barn som sliter. Dette vil jeg komme tilbake til i avsnittet som omhandler relasjoner.

Videre er det altså noen barn som reagerer på foreldres samlivsbrudd med å bli stille, engstelige og lei. Ikke sjeldent kan man også se at disse barna klager på vondt i magen eller hodet eller viser andre typer kroppslige reaksjoner. Når barn trekker seg tilbake og blir rolige og innadvendte, så må ikke dette misforstås dit hen at barna ikke ønsker oppmerksomhet fra voksne. Tvert imot lengter mange av disse barna etter å bli sett og hørt av voksne i barnehage og skole (Lund, 2004). Også for disse barna blir det derfor viktig at de voksne setter av ekstra tid hvor omsorg og oppmerksomhet blir viktige ingredienser (Pianta, 1999). Det kan tenkes at barna trenger å sitte på et fang, lese en bok eller aktiviseres i annen rolig lek.

Mange har også pekt på at *misforståelser* og *skyldfølelse*

er vanlig hos små barn etter samlivsbrudd. Flere studier viser at det er konflikt i familien som kan forklare mye av problemene barn kan få i forbindelse med et samlivsbrudd (Amato & Keith, 1991; Kelly, 2000). Det er også studier som peker på at barn i lavkonfliktfamilier som ender i skilsmisse kan få problemer (se Amato, 2001). Dette skyldes kanskje at disse barna kan oppleve særlig stor skuffelse og forvirring, siden bruddet ofte kommer overraskende på dem. En studie av barn som hadde opplevd samlivsbrudd og som var i alderen 6 år og yngre viste at disse barna ofte var svært forvirret og at det var mange forhold rundt samlivsbruddet som de misforsto og mistolket (Pruett & Pruett, 1999). Derfor er det sannsynligvis avgjørende at barnehagen er spesielt oppmerksomme på dette med barns forståelse – eller manglende forståelse – av samlivsbruddet. En del barn blir engstelige for at den forelderen de bor sammen med også kan ønske å skille seg fra *barna*. Videre kan man se at små barn påtar seg skyld og ansvar for samlivsbrudd. De voksne i barnehagen kan være med på å avkrefte slike tanker og fantasier hos barna. Barna må hjelpes frem til en historie om bruddet som kan gi mening og som de kan akseptere og leve videre med (Tjersland, 1992).

BETYDNINGEN AV OMSORG OG TRYGGE RELASJONER

Pianta (1999) er opptatt av tidlig samspill mellom foreldre og barn, men også samspillet som barnet senere utvikler med andre voksne det må forholde seg til, som for eksempel barnehagepersonale og lærere. Med utgangspunkt i tilknytningsteori (Ainsworth, 1978; Bowlby, 1969) beskriver han hvordan godt og sensitivt samspill sikrer en trygg tilknytning mellom foreldre og barn. Videre er Pianta opptatt av at ikke alle barn får et slik godt samspill med sine omsorgspersoner i de tidlige leveår. Psykiske problemer, rus, samlivsbrudd eller manglende evner hos foreldrene kan forstyrre den sensitive dialogen som barnet er avhengig av å ha til omsorgspersonen. I slike tilfeller kan barnet bli utrygg på om omsorgspersonene er tilgjengelige for å gi trøst og beskyttelse når barnet trenger det. Dette kan være kritisk for barnet som kan utvikle en utrygg eller ambivalent tilknytning til sine omsorgspersoner. Tilknytningsstilen til barnet kan generaliseres til senere relasjoner mellom barnet og andre voksne, som barnehagepersonale og lærere. I slike tilfeller er det særlig avgjørende at de voksne i barnehage og skole jobber for å styrke sin relasjon til barnet. På denne måten kan barnet få kompensierende erfaringer som kan hjelpe barnet til ny trygghet og tillit. Ifølge Pianta (1999) er gode

og trygge relasjoner i skolen og barnehagen avgjørende for barnets faglige og sosiale utvikling. Den nære og støttende relasjonen mellom voksne i skole/barnehage og barna kan både sees på som en generell beskyttelsesfaktor, men også som et tiltak for barn med særlige behov. Pianta (1999) er opptatt av at det er den voksne som har ansvaret for at denne relasjonen fungerer tilfredsstillende. Videre sier han at det er de barna som vi har vanskeligst for å etablere en nær relasjon med som sannsynligvis trenger slike relasjoner mest.

Også Bente Gjærum (1998) diskuterer hvordan andre voksne – for eksempel i skolen – kan fungere som «foreldreerstatninger» for barnet ved at de tilbyr omsorg, støtte, problemløsningsferdigheter, motivasjon og mulighet for kompetanseheving hos barnet. Gjærum viser da særlig til en studie av Masten m.fl. (Masten, Best, & Garmezy, 1990). Disse «foreldreerstatningene» kan sees på som beskyttelsesfaktorer i utviklingsløpet til barn som er i risiko (Gjærum, 1998). I kritiske perioder rundt samlivsbrudd og store konflikter i hjemmet, er det ikke urimelig å se for seg at voksne i barnehage og skole kan fungere som «erstattere» for foreldrene. Det at ansatte i barnehage og skole kan fungere kompenserende for barn som opplever samlivsbrudd illustreres godt i et sitat fra Jensen og Jensens (2007) nye bok om foreldresamarbeid:

«Ingen foreldre ønsker, at deres barn skal lide, og derfor vil de heller bortforklare eller bagatellisere barnets smerte, end de vil forholde sig til den. Det betyder, at læreren eller pædagogen måske er den eneste nære voksne, barnet har, der også vil lytte til dets smerte.» (Jensen og Jensen, 2007: 171)

Pianta (1999) anbefaler altså det han kaller «banking time». I «banking time» settes det av spesiell tid med barnet hvor den voksne følger barnets uttrykte ønsker for aktivitet. Ved å la barnet være i fokus og bestemme aktivitet kan den voksne formidle mange ulike budskap, for eksempel «jeg bryr meg om deg» eller «det du interesserer deg for er spennende» eller «jeg kan hjelpe deg». Gjennom «banking time» uttrykker dessuten den voksne at hun eller han er *tilgjengelig for barnet, og vil lytte til barnet* dersom det er noe barnet har på hjertet.

HISTORIER ELLER NARRATIVER

Det er også flere som påpeker viktigheten av at barn og voksne har tilgang til utenforstående samtalepartnere som kan hjelpe dem til å komme frem til en historie – eller en narrativ – om samlivsbruddet som familiemedlemmene

kan leve med, og som gir mening og håp (Tjersland, 1992). For barna kan det være særlig viktig med en utenforstående samtalepartner, ettersom mange opplever sterk lojalitetskonflikt mellom mor og far. Mange barn opplever dessuten at mor og far er triste og har nok å tenke på, og de forsøker derfor å skåne foreldrene ved å unnlate å snakke om det som er vondt. Dermed kan de bli fratatt muligheten til å uttrykke egen tristhet, sinne og frustrasjon. På den ene siden er det altså viktig at barn får lov til å uttrykke sine reelle følelser omkring samlivsbruddet. Allikevel kan det også være viktig at historien om barnets familieliv ikke bare handler om tap og nederlag, men at andre sider ved familielivet også blir fremhevet, som for eksempel fortsatt vennskap mellom foreldre og fortsatt samvær og fellesskap mellom barnet og begge foreldrene.

Michael White og David Epton (1990) hevder at historiene våre ikke bare forteller hvordan vi har hatt det. Vi lever også i tråd med de historiefortellinger vi har om oss selv. Dersom vår livshistorie er trist og full av nederlag kan vi ha tendens til å leve videre i denne fortellingen. Til en viss grad kan hver enkelt av oss velge hvilke aspekter ved livet vårt vi fremhever når vi forteller om oss selv. I terapi med barn er White og Epton (1990) opptatt av at den fremtredende historien skal handle om vekst, mestring, og muligheter. Selv om ansatte i barnehagen ikke skal drive terapi med barn, så finnes det sannsynligvis muligheter for å bearbeide vanskelige følelser og tanker gjennom aktiv bruk av historier. Allikevel blir det viktig å huske at ikke alle små barn har kognitive evner til å fortelle lange sammenhengende historier. Formidlingen av hendelser og opplevelser skjer ikke alltid i samlingsstunden, men kan like gjerne skje mens barnet tar på sko eller parkdress. Da er det viktig at de voksne er lydhøre og interessert i det barnet ønsker å formidle. Dette kan i noen tilfeller være små historier om mor og far som ikke lenger bor i sammen.

Det er også viktig å huske at det å snakke direkte om sin egen historie kan være svært truende for barn. Ofte kan man høre «Nå vil jeg ikke snakke mer om det!». Dette er sannsynligvis et uttrykk for at barnet synes det er vanskelig og overveldende å snakke om vonde følelser. Derfor kan det også være svært aktuelt å anvende metaforiske eller parallelle historier (Mossige, 1996). Dette er historier som ligner på barnets egen historie, men hvor hovedpersonen er en annen enn barnet selv. Historiene kan være oppdiktete, eller man kan anvende bøker om temaet. Et eksempel på en slik bok er Kirsti Haalands bok «Even og skilsmissem» (Haaland, 2005). Denne boken åpner opp for at barn kan snakke om

ulike tema knyttet til samlivsbrudd. Metaforiske historier kan dessuten skape åpenhet for å se muligheter og fremtidshåp innen områder som virker fastlåste i barnets eget liv (Mossige, 1996).

SAMTALEGRUPPER

I Norge har det vært gode erfaringer med samtalegrupper rettet mot barn som har opplevd samlivsbrudd. Disse samtalegruppene ble først iverksatt i Bærum kommune, og retter seg først og fremst mot barn i grunnskole og ungdomsskole (Barneombudet, 2006). Samtalegruppene er for alle barn som har opplevd samlivsbrudd og arrangeres i skoletiden. Barna møtes i mindre grupper med et bestemt program. Her inngår blant annet historiefortelling, gruppesamtaler, tegning m.m. Erfaringene fra programmet er svært positive. Ettersom mange barn opplever stor lojalitetskonflikt mellom mor og far, så kan samtalegruppene fungere som et «fristed» hvor de kan ta opp ting det er vanskelig å snakke med mor og far om.

Det kan tenkes at et lignende tiltak kunne være nyttig for barn i barnehagen, men da må det tas høyde for at disse barna ikke i like stor grad bruker det muntlige språket som sin primære måte å kommunisere på. Noen barnehager har gruppetilbud for 5-åringene som har opplevd samlivsbrudd (bl.a. Austbø Barnehage i Time, (Sosial og helsedirektoratet, 2006)). I disse gruppene har hovedfokus vært på praktiske forhold rundt barnet, altså ting det kan være greit å sette ord på for de yngste barna. Det fokuseres for eksempel på hvem de bor hos, hvor lenge, og hvem de skal til i julen. Videre blir det lest bøker som tar opp temaet samlivsbrudd, men lederen av gruppen dikter også egne metaforiske fortellinger om barn som opplever foreldres samlivsbrudd. Metaforiske fortellinger anvendes for å formidle ulike budskap – for eksempel at skilsmissemis ikke er barnas skyld – på en levende måte. Andre virkemidler for å hjelpe barna som har opplevd samlivsbrudd er alminneliggjøring gjennom at flere med samme erfaringer kan møtes, og støtte og samhold i gruppa. Personalet vektlegger også at de forsøker å være lydhøre for barnets formidling gjennom hele barnehagedagen. Gruppene for barn som har opplevd samlivsbrudd har gitt positive tilbakemeldinger fra familiene (Muntlig dialog med Austø barnehage, 2007). Det er imidlertid flere utfordringer knyttet til slikt gruppearbeid i barnehagen, blant annet et dilemma i forhold til barns evne til taushetsplikt. Videre kan slike gruppearbeid være vanskelige å gjennomføre med barn som har sent utviklet språk. Sannsynligvis egner ikke slike

grupper seg for barn som er yngre enn 5 år.

Oppsummering

Samlivsbrudd representerer en risikofaktor for barnets psykososiale utvikling, blant annet fordi foreldrene selv gjennomgår en krise med mye konflikt og uro. Det er mye som tyder på at barnehagen kan representere en beskyttelsesfaktor for små barn som opplever samlivsbrudd (Amato, 2000; Pianta, 1999). Aktuelle måter å tilnærme seg på kan være: arbeid i forhold til omsorg og relasjoner, og anvendelse av historier eller narrativer. For de eldste barna kan det tenkes at noe av dette arbeidet kan organiseres i samtalegrupper. For de yngre barna vil det sannsynligvis være mest aktuelt at arbeid i forhold til relasjoner og historier inngår som en del av den daglige aktiviteten. Innen det feltet som presenteres i denne artikkelen er det åpenbart et behov for norsk forskning. Dette gjelder både i forhold til psykososiale konsekvenser av samlivsbrudd blant de yngste barna, men også i forhold til aktuelle tiltak og handlingsalternativer for denne gruppen. ■

REFERANSER

- AINSWORTH, M. D. S.** (1978). *Patterns of attachment a psychological study of the strange situation*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- AMATO, P. R.** (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage & Family*, 62 (4), 1269–1287.
- AMATO, P. R.** (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15 (3), 355–370.
- AMATO, P. R. & B. KEITH** (1991). Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110, 26–46.
- AMATO, P. R. & L. S. LOOMIS** (1995). Parental Divorce, Marital Conflict, and Offspring Well-Being During Early Adulthood. *Social Forces*, 73 (3), 895–915.
- ARONSON, S. R. & A. C. HUSTON** (2004). The mother-infant relationship in single, cohabiting, and married families: a case for marriage? *Journal of family psychology*, 18 (1), 5–18.
- BARNEOMBUDET.** (2006). Samtalegrupper for skilsmissebarn. Retrieved 11.08., 2006, from <http://www.barneombudet.no/cgi-bin/barneombudet/imaker?id=16197>.
- BOOTH, A. & P. R. AMATO** (2001). Parental Predivorce Relations and Offspring Postdivorce Well-Being. *Journal of Marriage & Family*, 63 (1), 197.
- BOWLBY, J.** (1969). *Attachment and loss*. New York: Basic Books.
- BREIDABLIKK, H. J., & E. MELAND** (1999). Familieoppløsning i barndom – helse og helseatferd i ungdommen. *Tidsskrift for den norske lægeförening*, 119, 2331–2335.
- BREIVIK, K. & D. OLWEUS** (2005). Adolescent's Adjustment in Four Post-Divorce Family Structures. *Journal of Divorce and Remarriage*, 44 (3/4), 99–124.
- BREIVIK, K. & D. OLWEUS** (2006). Children of divorce in a Scandinavian welfare state: Are they less affected than US children? *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 61–74.
- BYBERG, I. H., A. H. FOSS & T. NOACK** (2001). *Gjete kongens harer – rapport fra arbeidet med å få samboerne mer innpasset i statistikken*. (No. 40). Oslo – Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- CHENG, H., J. DUNN, T. G. O'CONNOR & J. GOLDING** (2006). Factors Moderating Children's Adjustment to Parental Separation: Findings From a Community Study in England. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34 (2), 239–250.
- DUNN, J., DAVIES, L.C., T. G. O'CONNOR & W. STURGESS**, (2000). Parents' and Partners' Life Course and Family Experiences: Links with Parent – Child Relationships in Different Family Settings. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 41 (8), 955–968.
- GJÆRUM, B.** (1998). Mestring av omfattende problemer hos barn og foreldre – har vi empirisk kunnskap å bygge på? I: B. Gjærum, B. Grøholt & H. Sommerschild (Eds.), *Mestring som mulighet*: Tano Aschehoug.
- HAALAND, K. R.** (2005). *Even og skilsmissen*. Oslo: K. R. Haaland.
- JENSEN, A. M. & S. E. CLAUSEN** (1997). *Barns familier: samboerskap og foreldrebrudd etter 1970*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- JENSEN, E. & H. JENSEN**, (2007). *Professionalt forældresamarbejde*. København K: Akademisk forlag.
- KELLY, J. B.** (2000). Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: A decade review of research. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 39 (8), 963–973.
- KUNNSKAPSDEPARTEMENTET.** (2006). *St.meld. nr. 16 (2006–2007)... Og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring*. Retrieved. from <http://www.dep.no/kd/norsk/dok/regpubl/stmeld/070001-040002/dok-bn.html>.
- KUNNSKAPSDEPARTEMENTET.** (2006). *Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*.
- LUND, I.** (2004). *Hun sitter jo bare der!* Bergen: Fagbokforlaget.
- MASTEN, A. S., K. M. BEST & N. GARMEZY** (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2, 425–444.
- MOSSIGE, S.** (1996). Bruk av metaforer i terapi med barn. I: S. Reichelt & H. Haavind (Eds.), *Aktiv Psykoterapi* (pp. 93–118). Oslo: Ad Notam.
- MOXNES, K.** (2001). *Skilsmisens mange ansikter: om barns og foreldres erfaringer med skilsmisse*. Kristiansand: Høyskoleforl.
- NAIR, H. & A. D. MURRAY** (2005). Predictors of attachment security in preschool children from intact and divorced families. *The Journal of genetic psychology*, 166 (3), 245–263.
- PIANTA, R. C.** (1999). *Enhancing relationships between children and teachers*. Washington, DC: American Psychological Association.
- PRUETT, K. D. & M. K. PRUETT** (1999). «Only God Decides»: Young Children's Perceptions of Divorce and the Legal System. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38 (12), 1544–1550.
- SOSIAL OG HELSEDIREKTORATET.** (2006). Når mamma eller pappa er syk.
- STATISTISK SENTRALBYRÅ.** (2005). Befolkningsstatistikk. Ekteskap og skilsmå, 2004. Stabile tal for vigslar – fleire skilsmå., from <http://www.ssb.no/emner/02/02/30/ekteskap/arkiv/>
- STATISTISK SENTRALBYRÅ.** (2006). Barn i barnehager. Endelige tall, 2005. from <http://ssb.no/emner/04/02/10/barnehager/>.
- STØRKSEN, I.** (2005). *Parental divorce: psychological distress and adjustment in adolescent and adult offspring*. Faculty of Social Sciences, University of Oslo, Department of Psychology, Oslo.
- TJERSLAND, O. A.** (1992). *Samlivsbrudd og foreldreskap: meklingsprosessens psykologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- VANDVIK, I. H.** (2002). Om skilsmisse – for hvem? Kritikk av Kari Moxnes' bok *Skilsmisens mange ansikter – Om barns og foreldres erfaringer med skilsmisse*. *Tidsskrift for den norske lægeförening*, 122 (6), 652.
- WHITE, M. & D. EPSTON** (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. Norton, W. W. & Company, Inc.